

ESTÉ 2014 * L° 70

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele
et THOMAS PIRON

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l'arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « [Li_Rantoele_\(soce\)](#) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidre a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*). Mins on pout wârdre des bokets e Feller, si li scrijheu(se) nos l' dimande.

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol waibe « [li walon d'emon nozôtes](#) » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di çou k' i scrijhnut.

Croejhete

Dins nosse gazete, nos shuvans li rôle do coron -ès po les adjectifs femrins epitetes metous padvant l' no.

En wallon, l'adjectif épithète féminin pluriel antéposé prend une finale -ès. Cette règle était largement d'application au 20e siècle, sauf dans l' extrême sud de la zone.

Les grossès aiwes / deus viyès djins / des grossès rodjès poyes / des grandiveusès viyès djonnès feyes, les walonès gazetes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant Bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Ran-

toele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wê**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â, ou a** à Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas** (do viebe « betchfessî », placer tête-bêche).*

*En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = **rèmantchî**; soce nén recwârlante = **rècwârlante**. La lettre **é** ne s'écrit que si elle présente un phonème du walon : **ceréjhe, tuzé**. Mais pas si elle provient d'un calque du français : **prezinter, republike** (lire **è**).*

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **So tchants...so voyes** » (on djeu d' mots a pârti del ratourneure « **so tchamps so voyes** »). C' est on bea live avou 162 tchansons mexhnêyes pattavå les viyaedjes do Nôr del province di Lussimbork, pa Joël Thiry. Des bokets a rire ou a braire ki nos djâzèt do vicaedje di tos les djoûs, des djoûs d' fiesse, des djoûs d' guere, des ptitès djoyes, do tins k' i fwait et do tins ki court. Po l' awè, emiler a contact@musedelaparole.be

« **Prôzes Louwis Rmâke** » Les dierins scrîts do grand waloneu d' après L' Gléjhe. Ses sovances di djonnesse, sicrîtes sins mirlifitches. Avou co sacwants powinmes ritrovés dispu l' dierinne ramexhnêye di ses arimés. Al Societé d' Langues. Emilez todi a sllw.be@skynet.be et prindoz pacyince. Il î fwait come amon Laca : onk di nos lijheus a payî si abounmint 2012 a tinzayeure, et n' a co rén rçû pol djoû d' ouy.

« **Intrez don...e scole** » Des tecses po les scolîs rashonnés pa l' ekipe d' « **Intrez don** ». 3 uros + evoyaedje. Atôtchîz François Nyns, 34, rue Bois Malette, 4460 Grâce-Hollogne (tel. 04 231 20 00).

Bates

Pol cwatrinme feye, gn ârè ene bate « **on scrijheu... on djheu/ene sicrijheuse... ene dijheuse** » (Un auteur... une voix) adjinçêye del RTBF/Spitantisté avou l' CLRE. On tecse e walon et on recitaedje di ci tecse la pa ene ôte djin (di dpus d' 15 ans). Po deus prumîs pris di tchaek 500€, motoit nén del minme ekipe.

Ciste anêye ci, gn a on tinme oblidjî : li guere et les margayes. Les tecses (inte 20 royes et deus pådjes) divèt esse rintrés (6 egzimplaires sins scire si no, apus k' dins ene cloyowe ewalpeure avou si âdje et si adresse) divant l' 15 d' octôbe 2014 amon : Annie Rak, Rowe do govienmint, 15, 7000 Mont

Eternâcionâ

Disdut e l' Oucrinne

Divant nozôtes, Mohammed Soleih, onk k' a fwait ses studes a Xharkov (1994-2000) k' a maryî ene comere di ladrî, et k' î rva co tos ls ans. I fourit nosse racsegneu po l' roman « Vera » ki s' passe el Crimêye.

Dimandeu (Dm.) - Monsieu Soleih, platezak, dins kén estat ki vosse deujhinme patreye est, pol djoû d' ouy ?

Mohamed Soleih (M.S.) - Cou dzeu cou dzo.

Dm. - Kimint s' fwait i ?

M.S. - C' est vozôtes, les Uropeyins, k' a vnou fote li moxhet dins les poyes. Cwand vos avoz veyou ki l' Espagne, li Portugal, li Grece, et co ds ôtes estént so leu cou, et ki l' Oucrinne esteut si diswalpant economicmint - belotmint, mins surmint -, vos lzî avoz vnou atâvler di fé èn acoid di franc comiece (e 2011).

Dm. - Portant on djheut ki les Oucrinnyins estént pôves ?

M.S. - Dji va tos ls ans e l' Oucrinne ey eto e l' Espagne. Dji mousse dins on grand botike e l' Espagne : gn a nolu k' î fwait ses coûsses. E l' Oucrinne, les djins volnut viker mî ki dvant ; i n' sont nén ritches, mins il alouwèt leus ptits liârdz a-z atchter totes sôres di prodûts.

Dm. - Les Oucrinnyins estént i d' acoid avou l' traité d' libe comiece ?

M.S. - Gn aveut troes cwate veyes do Coûtchant, Lviv, Ivano-frankis'k, Ternopil et Uzhorod k' estént po, pask' i voeyént tos les djoûs des tourisses uropeyins vini viziter leu payis. Por zels, l' Urope, c' esteut l' Halbeskeute [*pays de cocagne*]. Come i n' plèt nén voyaedjî e l' Urope sins viza, i n' voeyèt nén l' vicâreye des ptitès djins d' Espagne et d' avâr la.

Ârvier di ça, 70 âcint des Oucrinnyins estént disconte l' acoid di libe discandje. I savént bén ki c' esteut on toû d' rossea tchén, poy ki les Oucrinnyins, zels, ni pôrént nén s' rinde e l' Urope sans viza, adon k' les martchandeyes uropeyennes alént abroker so leu martchî.

Dm. - Mins l' govienmint Yanocovitch a rfuzé l' acoid ?

M.S. - Oyi, mins c' est a ç' moumint la ki les Banderisses ont trové l' trô po-z amoussî, come on tchén â mitan d' on djeu d' beyes.

Dm. - Cwè çki c' est d' ça po ene biesse, ô vos, ces Banderisses la ?

M.S. - Ivan Bandera, c' esteut on revinteu di Lviv ki s' a dressî disconte di Staline tins del deujhinme guere daegnrece. Et fé ene miete avou ls Almands cwand li manaedje Hitler-Staline a ndaler a schîfesse. Et vleu li dislaxhaedje des Carpates, e-n èn estat indepindant.

Li mouvment banderisse a stî macsâdé après l' guere pa les Sovietikes. Mins i n' a mây mourou.

Ârvier di çoula, cwand Yanocovitch decida di n' nén hanter avou l' Union Uropeyenne e moes d' djanvî 2014, et aler briber addilé Poutine po s' recwârler, les Banderisses aplovît so Kiyev e trén ey e-n oto. Il ocupît tote li corin-veye, et moenner l' berdouxha [*émeutes*] vaila.

Cwand l' police esconte-dizôre les vola tchessi evoye, i fourît acoyîs avou des tchines et des makes di fier - come les cenes des skinete [*skinhead*] - et pu des cocktails Molotov. End a dipus d' ene dozinne (di policîs) k' î leyît les hozetes.

Dm. - Avâr ci, on n' a câzé ki des pôves metinguisses k' estént dischindous pâzès metchants policîs.

M.S. - Di ces trevéns la - e moes d' mâss, dabôrd - dj' aléve sovint naivyî so « *Adna clasniki* » (dj' ô bén : mes soçons di scole), ki c' est come li Fesse-bok des rûssicâzants. Tos les cibernai-vieus si fjhént mâ di ces pôves

policîs la ki n' ont k' des casses et des bringoneas, k' i voeyént margougnî pa des mâbelairs avou ene caire di noûnazi.

Dm. - Mins gn aveut nén k' des Banderisses dins les manifestants d' Kiyev ?

M.S. - Neni, gn aveut eto des cis d' totes les ôtès veyes, k' avént l' dâr d' aler fé ene deujhinme orandje revolucion, come e 2004. Mins cwand il ont veyou k' ça sinteut l' agnon, il ont rployî bagaedje.

Dm. - Mins kimint çk' ene pougneye di mâstitchîs - sapinse a vos - a polou fé tchaire on govienmint, et steper evoye on prezidint ?

M.S. - Paski, come tos les govieiments di dvant, il esteut d' ene grande flâwisté, splawné pa l' abribance [*corruption*]. Gn aveut ene pekêye di djins disconte Yanocovitch. Mins c' est les troes grandès gueuyes (Klichco, l' bocseu, Yatsiniouk et Catsoubine) ki prindît l' povwer. Et portant, c' est des biesses di gregne - c' est m' feme ki l' a dit, ki comprind a 100 âcint çou k' i ragadlèt al tévé. Leu prumî decidaedje, di fé djâzer l' oucinnwès totavâ, c' est çoula k' a fwait peter l' boutchon.

Dm. - Pocwè ? Tos les Oucrinîs n' câznut nén l' oucinnwès ?

M.S. - Nonna, taiss ! Gn a ki l' grosse mitan coûtchantrece do payis ki l' câze come lingaedje del mame. Li boket â Levant, astok del Rûsseye, divize rûsse. Les djins d' â mitan d' après Kiyev, Tchercassa et Tchernigiev - come mi feme - i djâzèt les deus langues. Mins i n' voeyèt nén trop voltî les Wess-Oucrinnyins, k' i rsintèt come racisses. A Lviv, metans, si vos dmandoz vosse voye e rûsse, on n' vos respond nén.

Istwere del guere di 14

Fât i taper l' hate so Colson ?

Li 15 d' octôbe 1916, les Almands k' ocupèt l' Beldjike eplaidèt èn aresté administratif po schâyî li ministere di l' acsegnmint inte Brussele (pol Flande) eyet Nameur (pol Walonreye). Les ôtes ministeres vont shuve.

Li decret do 21 di mâss 1917 dessene les limodjes des deus intités. Li Flande est tote seule, avou Brussele come mwaisse veye. Li Walonreye est tote seule, avou radjoutaedje del Walonreye di France eyet di sacwants viyaedjes après Avene. E moes d' djun 1917, les fonctionnaires walons sont priyîs di raler a Nameur po fé leu-z ovraedje. Mins, i n' volèt nén baguer. Adon, tchôkîs pa ene assimplêye di pârlumintîs d' Brussele, i fwaiynut greve, oudonbén dmissioner. Li Walonreye va dmorer adon cwate a cénk moes sins siervice publik : tribunås, sicoles, comenes vont clôre ene après l' ôte. Les traitmints des ptits fonctionnaires ni sont pus payîs. Ni les subzides às orfulinats, evnd.

Kî çki va fé tourner l' Walonreye ?

Dins les cis k' acceptêynut on posse ezès ministeres di Nameur, sacwants waloneus. Inte di zels, Arille Carlier et Oscar Colson. C' est lu ki ns alans shuve divins cist ârtike.

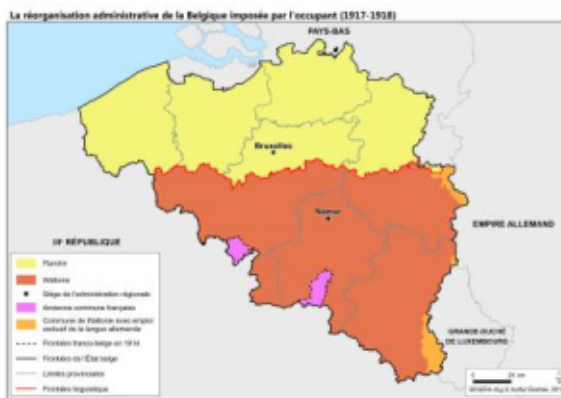
Oscar Colson a vnou å monde a Votem li 10 di may 1866. Il a morou a Berlin li 14 di nôvimbe 1933. C' esteut on bouteu pol walon k' amonta, avou Djôr Wiyame et Colas Defrexheus li rvuwe Wallonia (1892-1914). I scrijha tot djonne e walon, ey eto e francès. Di s' mestî, il a cmincî mwaisse di scole. Pu fé do gaztî, pu do fonctionnaire.

I rashonna on ptit motlî [lexique] di sacwants mots do seke (rexhou e 1902).

I fourit on grand disfindeu

d' l' otonomeye del Walonreye. I rprezinta Lidje a l' Assimplêye walonne dispu si askepiaedje e 1912.

E 1918, i dvénrè directeur di l' acsegnmint primaire et des Beas-Ârts a l' administrâcion walone di Nameur. C' est po ça k' i dvrè skifter evoye al fén del minme anêye.

Mappe di l' administrâcion del Beldjike pàs Almands, sorlon l' decret do 21 di mâss 1917; li discôpaedje, si kritiké adon, respond ouy a nosse mwaisse lwè

Li procès d' Nameur

Al liberâcion, tertos tape li hate so les fonctionnaires di l' administrâcion d' Nameur. Oscar Colson est porshuvou e-n on procès d' assijhes po « fijhaedje avou ls Almands ». Come il a stepé evoye foû d' Beldjike, il est codané pa costumance a 20 ans di foircis travos.

Diviè 1921, il evoye on live a sacwants soçons, ki l' tite, c' est « *L'unionisme wallon pendant l'occupation allemande en Belgique - 1917-1918* », eplaidî a Bårçulone.

C' est ci ptit live la ki dji m' a amuzé a spepyî.

Colson î mostere kî, wårder les administrâcions às mwins des Walons tîns del guere, c' esteut lweyâ et nén ene traitrijhe, come les tribunås et toplin des efoufeyès djins

el pinsént. Les lwès des payis dizo ocupâcion el diynt bèn, eyet li govienmint bedje foû payis, å Hàve, n' esteut nén disconte.

Djudjmint des istoryins

Dins l' live « *La Wallonie, le pays et les hommes : histoire, économies, sociétés* » sol sincieuse direccion da Hervé Hasquin, on boket do tchaptrê XIV do tôme 2, siné d' José Gotovitch, critique les replaeçants walons des fonctionnaires grevisses di Brussele. Ci n' âreut yeu stî k' on mouvment di sacwants djins arindjî pàs Almands. Les locàs namurwès ârènt dmoré vudes. I gn âreut yeu - fât i croere - nouk et nolu des Walons po bodjî di lu-minme... Mins tolminme ene pitite pougneye (djusse des « vindous » fât i croere) po peter po todbon evoye avou les Almands e 1918.

Mins, s' il avént peté tertos evoye, li procès d'Assijhes ki Colson nos a conté e s' live, c' esteut avou kî ? Et s'i n' s' âreut rén yeu passé el Walonreye, ces Assijhes la, c' esteut å dfwait di cwè, adon ?

Po nozôtes sawè l' istwere, fâreut po cmincî ki les istoryins ni soeyénxhe nén des conteus d' istweres. Et zels èn nén scrire l' Istwere tot s' ricopiant n' onk l' ôte, biestreyes eto. Purade ki ça, fâreut co rivni âzès istweres des cis k' î estént et ki fjhént l' Istwere...

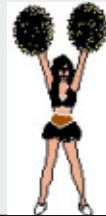
racourti do documint Colson evoyî pa Jean-Pierre Hiernaux, avou ses comintâres e walon

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (31)

Ké noveles des walonès ekipes ?

El sâjhon d' fotbale est asteure bén fineye. Adon, ebén, il est tins di waitî el bon eyet l' mwais po nos ekipes di divizion onk.

Nos dalans comincî pa l' dizeu do clasmint eyet pârler di l' Estandârd di Lidje.

Li tchôca do Standard

Tot aveut bén comincî po les Rodjes di Sclessin, do contraire a Anderlek wou çki les moenneus voeyént purade ene sâjhon d' tranzicion. Dayeur, il avént mâ ataké leu tchampionat avou ene pileure a Brudje pa l' escôre di cwate a rén do tot. Ti pâles di çk' a shû ! On pout dire k' avou on tchampionat come i fjhént, l' Estandârd filéve viè l' tite.

Do costé d' Anderlek, c' esteut l' contrâve. Les mâves shoflént l' tchôd eyet l' froed. A on moumint dné, el direc-cion end a yeu s' sô. Après l' doubleure conte Lovén (k' a dayeur dischindou), l' etrin-neu Van Den Brome a stî tapé a l' ouxh et replacî pa Hazi.

Do costé d' Lidje, i ridént dissu do vroûl avou doze ponts d' avance dissu leus afrontes d' todi [adversaires traditionnels].

Cwand les plaiyofs ont-st arivé, on a divizé les ponts e deus. Cwè çk' i s' a passé ? Nolu n' l' a seu dire. Sinon èn epoûtlucaedje [frappe par le mauvais œil] po les Rodjes ki n' wangnît cåzumint pus. E rascourti, i ont stî a l' tiesse do tchampionat 262 djoûs à long, mins po shure, gn a yeu deus samwinnes di trop.

Èç-n anêye ci, si on mete tot eshonne, on pout dire ki

ç' n' est nén l' ekipe k' a prins l' pus d' ponts k' a dvinou tchampionne. D' après les especiâlisses, Anderlek n' a nén wangnî l' tite, c' est l' Estandârd (eyet Brudje) ki lyi ont dné.

- Mi, dji fré ene bele constatâ-cion : el Prezidint do Standard, Dotcheslet eyet s' n' etrinneu Gui Luzon ont stî foirt kritikés cwand tot daléve bén. Cwand les supoirters n' ont pus dmandé leu tiesse, gn a pus rén k' a stî comifât !

Gades-âs-royes

On nd arive a l' Esportigne di Tchâlerwè.

Brâmint des djins les voeyént dischinde âjheymint. Portant, il ont foirt bén fini l' tchampionat eyet sortot les plai-yofs. Kéne istwere cwand il ont vindou les troes meyeus djouweus, Kaya, Milicevitch et Polet !

Ureuzmint, ça a Bén tourné avou sacwants transferts vinnous di France. Mins i fât rconoxhe eto k' âzès comandes, ene sacwè ki lzî a fwait brâmint do bén, c' est l' egadjmint da Felice Mazzu, èn etrinneu k' on dvreut co pârler d' lu dins les anêyes ki vont shure.

Mont brait, Moucron reye

Pou Mont, c' est l' contraire des Gades-âs-royes. I dvént passer ene anêye trankile. E l' plaeece, il dischindnut e l' divizion deus e finixhant minme rodje lantiene.

Après troes anêyes, Mont er-trove el D2. L' Albert a stî batu 2-0 pa Lovén dins l' troe-jhinme djournêye des plai-yofs.

El tournant del pârteye, c' est cwand Le Postolec a fwait ene fâte dissu Peterson. Il a yeu ene djaene cwâte. Il a disgadji l' balon dins les tribunes eyet ça a stî el rodje. Dissu l' côp-franc, Peterson sâtléve pus hôt ki Saussez et droveut l' escôre (39e munute).

Mont esteut e l' D1 dispu l' sâjhon 2011/2012. Mâgré l' candjmint d' etrinneu - el Macedoneyin Cedimir Janevski replacive Enzo Scifo e moes d' octôbe -, les montwès ont dvou ratinde el 17e djournêye po fiesti ene prumire victwere.

Pou replacî les Dragons, ureuzmint, nos rtrovans ene ôte ekipe walone. C' est Moucron ki rmonte e divizion

onk, foirt d' ès pârtnariat avou les Francès d' Lile. Il avént cwitè l' leccion après l' sâjhon 2009-2010.

Roci, dins l' toû finâ, les Hurlus ont cwefé Neyâw [Eupen] ¹ dissu l' fi e-z endalant wangnî leu dierinne pârteye a Lovén.

Jean Goffart, li 26 di may 2014

1. Neyâw, teyoricmint, c' est ene ekipe walone eto. Li côp ki vént, nos vs divizrans d' ses paskeyes. Dijhans todi kécfeye !

Fijhaedje d' instrumints d' muzike (1)

Fé dèl musique come po rîre

Au comincemint do siéke passé, au bon timps, lès raupins alin.n' tofêr èchone coude one cochète di sayu. Èt diswîdî l' mwèle avou on tot tène bokèt d' bwès, fé on trau po-z-î mète si bouche, pwis tinkyî one fouye d'agnon au coron dèl bûsète èt bwêrler dès-aîrs dins leû flûte d'al campagne, à vos fé toûrner à bourique !

Asteûre, dji m' vos va mostrer comint ç' qu'on fait one **flûte à l'agnon**.

Fabricadje pate à pate

1. Dji prend one cochète bûseléye, dèdja wîde, qwè, come dèl pate-d'auwe, do cièrfouy di pidjon, do bambou, d' l'anjèlique, do cladjot, one cochète di sayu diswî-dîye oubin one tîdje di fleûr di reûbârbe èt... côper on bokèt.

2. Avou on p'tit coutia, on fait on trau po-z-î mète si bouche. On' ôte manière di fé : ûser l' bwès avou one queuewe-diat.

3. Côper on-agnon... èt satchî foû li tote tène pitite fouye

qu'on vwèt au d' truviè. Li pia, c'èst lèye qui va d'ner li son si télémint à paurt d'one flûte à l'agnon.

4. Tinkyî l' fouye d'agnon au coron dèl bûsète. Atincion ! I faut qui l' pia d'mère one miète rafrincîye. I faut lèyî saquants rôyes, one miète d'aujemince, qwè !

5. Po fé t'nu l' pia au coron dèl bûsète, i nos faut on p'tit loyin : do rafia, one fouye di

cladjot, one yèbe, do lin, on bokèt d' lin.ne, do strin, do crin... one èlastique !

6. Li flûte à l'agnon èst prèsse. Faut lèyî one miète rissouwer l' pia !

Djouwadje

Qwè-ç' qu'i vos faut fé asteûre po-z-awè do son ? Tchanter tot fiant « du-du-du...! ». On pout dire èto : zûner oubin bwêrler.

On pout ossi causer à spèsse linwe, on dit : rèper.

Avou l' mwin qui n' fait rin, po fé d' l'èfèt, po-z-awè on trémolo - on tron.nemint, si vos v' loz - , toqueter avou l' deûzyinme dwègt, su l' membrane.

Vola ! C'èst lès trwès môdes à djouwer, à fé come po rîre !

Mins **on n' pout nin sofler**, savoz ! Si on sofèle : pont d' rèsultat, rin di rin, nin minme one seûle note, rin qu' do vint !

Li flûte à l'agnon a one grande famille

Nos-avans trwès grandès familles dins lès-instrumints d' musique : lès-instrumints à cwades, lès-instrumints qu'on sofèle didins, lès-instrumints come dès platènes ou dès rakètes èt co d's-ôtes : dès-instrumints à bouchî, à taper d'ssus. C'èst dès-instrumints qu'ont one pia comme lès tambouers, lès caïsses...

Bin, c'è-st-avou zèls qui l' flûte à l'agnon a stî

mètûwe. C'è-st-one saqwè d' fwârt impôrtant - i mè l' chone, todi - di sawè qui l' flûte à l'agnon a trové one place dins l' grande famille

dès-instrumints d' musique.

Pondants èt djondants

Po-z-è sawè dpus, rapôrt al flûte à l'agnon èt à Nicolas Bosrèt, li Sèrvicè dèl Culture dèl Province di Nameur, li Sèrvicè dès « *Langues endogènes de la Fédération Wallonie-Bruxelles* » èt l'ASBL *Crée* s'ont mètu lès trwès èchone èt, cause di zèls, li lîve : « Nicolas Bosret et le mirliton / Bosrèt di s' nom d' famille », èbin, il èst **po rin**, mès djins !

Po-z-awè ç' lîve-la ?

Scrîre à joelle.spierkel@province.namur.be ou à creeasbl@skynet.be. Diner voste adrèsse èt dire si v's-avoz l'idèye di fé one saqwè avou dès djon.nes ou bin d's-ôtes ou co si ç' sèreut po l' lîre vos-minme. Tèlèfonèr au bûrau do Sèrvicè dèl Culture : 081 / 77 67 74 ; 081 / 77 59 68 èt dire li minme qui véci pad'zeû.

Joëlle Spierkel, li curieûse agasse, li 3 d' mêy 2014

Fijhaedje et rifjhaedje d' instrumints d' muzike (2)

Dins l' ovroe d' on lutî

Dins l' Rantoele 54, di l' esté 2010, dji vos av dedja espliké kimint k' dj' aveu fabriké mi-minme ene vierlete, a pârti d' on plan trové e-n Åvegne. Dji resplike co ene miète.

Po les scoles di Bive do moes d' mâss di ciste anêye, nos avans yeu droet a on cours di rawete, li prumî d' avri. Mins - et ci n' esteut nén on pexhon - c' esteut les scolîs ki dvént fé scole zels-minmes. Dj' a don splitchî les pondants et les djondants di l' ovraedje d' on lutî [luthier].

Les bwès ki polnut siervi

Pol coir di l' instrumint, on s' pout siervi di sacwants âbes : poerî, pronnî (biyokî), cerijhî, do sâvaedje cerijhî (tchersî, grintchî), gaeyî, bwès d' cok (oyâbe).

(1) djaeyî (2) biyokî (3) ebinne (4) sapén

Po les refoircixhaedjes, do sapén, do bwès d' cok, co on côp ou do tiyoû.

Po l' tâve d' ârmonreye, on prind todi on bwès k' a do colifon (hârpixh) [résine] : do sapén do Nôr ou do cede do Liban.

Pol wârnixhaedje di l' instrumint - çou k' on lome li marketreye - : do cerijhî, do djaeyî, do pâkî, ey eto des bwès d' foû-payis : palisante (ki crexhe å Braezi) ou di l' ebinne (ki vént d' Afrike).

Po poleur plaker tot eshonne

Les coles di mnujhî (coles tchimikes) ni convegnnut nén po les lutîs. Pask' ele ni leynut nén passer les sons.

Li lutî s' sieve todi d' ene cole naturele. I l' pout fabriker lu-minme avou des oxheas, des niers et del pea d' robete me-

tous dins on potiket ki bagne dins del bolante aiwe (tecnike do bagn-Mareye).

Les usteyes

L' ovroe d' on lutî, c' est come on trô d' Alibaba, å rgâr des droles d' usteyes ki vos î aler trover. Nén si drole ki ça po leu cogne, mins puvite po leu grandeur.

Po l' asplaenixhaedje des bwès, on eploye ene djondrece, pu des pitits rabots. Les pus ptits si lomnut des noejhés.

Pitits rabots d' lutî

Cwand on-z a tot raboté, i fât côper l' bwès bén a mzeure. Po li rfinde, on s' sieve di coutea djaponès.

Po les ôtès discôpes, gn a les cizeas di mnujhî, les godjes [gouges] et des soyetes avou des foirt féns dints. Po bén tni les bwès a-z aplaker, on lzès mete dins des sere-djonts.

Coutea djaponès

I vos fâre co eto on cruskin [trusquin] po mzurer les spexheurs des plakes di bwès.

Sins rovyî k' i vos fât tot cafroyî avou do papî d' vere (do 180, 240, do 360, do 600, do 800, do 1000 et do 1200).

Et-z awè dizo l' mwin des

pires a shinmyî [aiguiser].

Pol vernixhaedje

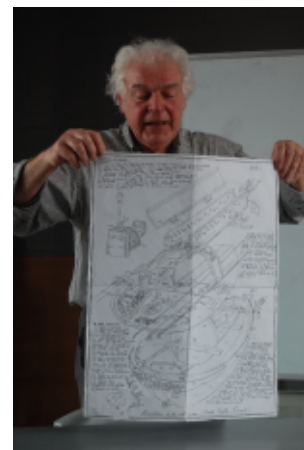
Po cmincî, fât del poude di lâve po stoper tos les pitits trôs des bwès. Adon passer ene coûtche di gome-lake. Xhorbi a l' alcol. Pu mete ene novele coûtche d' ôle di polissaedje. Et rxhorbi on dierin côp avou del wate et ene sitofe di coton.

Marketreye

C' est come ça k' on lome li decorâcion des instrumints. Dji vos leye vey cwè pa vos-minme.

Avou ça et on bon plan, nos avans çou k' i fât. Gn a pus k' a-z ataker l' ovraedje.

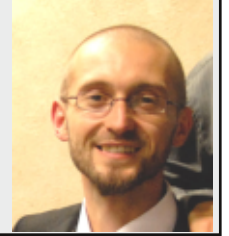
Willy Marchal, li 1ê d' avri 2014

Linwe-ehâyaedje

Djihan Coxhe, linwincieus roumin

Djihan Coxhe, c' est l' riwalnijhê no da Ion Creangă. C' esteut on linwincieus do roumin k' a skepyî e 1837, e l' Moldaveye rouminne, dins on viyaedje lomé «Humulești» .

Vicâreye

Il a stî scolé å seminaire teyolodjike ortodosse a dater d' 1855.

E 1859 i s' a maryî avou l' feye d' on doyé, sins vormint vey li bâshele trop voltî, et s' fé diyâcrer. Poy k' il a yeu brâmint des rujhes avou s' bea-pere k' el zingléve, i s' a plindou al ârtchuveke, ki n' elyi a nén dné râjhon. Co pé, e 1872, l' ârtchuveke a disdiyacré nost ome. Li hate pocwè on l' a fotou al ouxh, c' est k' il aléve å teyâte, il tchessive voltî às coirnayes avou s' fizik, i s' copéve les tchveas, adon ki l' ârtchuveke esteut purade wârdiveus.

Adon, nosse Djihan a wangnî s' crosse come mwaisse di scole, et s' dismaryî d' avou s' feme.

Ricnoxhance après s' moirt

On sieke après k' il a morou, il a stî fwait mimbe-après-l'-moirt di l' academeye di Bucarese. Li sinode di l' Egljhe ortodosse rouminne, lu avou, avezut do mâ a co poirter l' disdiyacraedje di l' ome so ses spales. Adon i l' ont rmetou e rang des diyâkes-après-l'-moirt, zels eto.

Lomaedje

Cwand li scrijheu a skepyî, i gn avezut nén co des nos d' famille e ç' payis la. Al sicole on lyi a metou come no d' famille Ștefănescu, d' après l' pitit no di s' pa Ștefan. Mins ça n' a nén ahâyi å scrijheu, et il a prins come no d' famille li spot di s' grand-pere do costé di s' mame : Creangă = « coxhe ». Si spot da lu, c' esteut Popa Smântână = « Curé Crinme ».

Ouve come linwincieus et scrijheu

Il a stî onk des cias k' a saetchî les letes eslâves foû do lingaedje roumin, et scrire li roumin avou les letes latenes. Il a eto rexhou l' prumî live di scole po les efants e roumin.

L' ome a stî croejhetlî, il a-st

aidî les scolâyès djins a passer d' on sistinme di scrijhaedje a èn ôte.

Mins, foiravant, come diccionairî, i pinséve k' i faleut å lingaedje roumin d' mete eshonne tos les mots d' totes les plaeces la k' on câzéve roumin. Les cias k' ont vnou après lu ont yeu ptchî d' taper evoye tos les mots trop coinreces, et lzès replacî avou des mots francès, et s' disroumanijhî l' roumin.

Djan Coxhe a scrît brâmint des fâves, mins s' mwaisse live, c' est « Rimimbrances di djonnesse », k' a rexhou e 1892, et ki dj' a ratourné e walon di ces tims ci.

Djôr Sfasie, li 12 di may 2014

Prumî boket do live

Dji state pa des côps et si dj' èm rimimbere kéne sôre di djins k' i gn avezut e nosse payis, do timp ki dj' tourna a djonnea, binamé Bon Diu, e l' mâjhon di mes parints, e viyaedje di Humulești, vizon vizu avou l' fôre, so l' ôte rive di l' aiwe do Tîxhon. Nosse viyaedje esteut grand et gâ, dispârti e troes bokets ki tnént eshonne : li mitan do viyaedje, li Tiene et l' Coulot des Bagants.

Et poy, les Humulești, co di ces trevéns la, ci n' esteut nén on viyaedje di djins sins tiesse, mins on vî viyaedje di libes payizans, bén metou so pî : avou des cinsîs, onk pus fameus k' l' ôte, avou des djonnes scherpous et des nozêyès bâsheles ki sepént tourner e l' danse et l' navete å texhe, disk' a tant ki l' viyaedje zimtéve des balpîs des machenes pattavå ; avou ene bele gléxhe, et des priyesses et des mwaisse et des sfwaitès djins k' estént l' oneur di leu viyaedje.

Et l' abé Djhan di Dzo l' Tiene, kéne degne djin å grand cour, k' il esteut, binamé Bon Diu ! C' est lu les câzes k' ons a planté des fameus âbes dins l' corti d' l' egljhe. Et l' corti esteut retourné avou ene hâye di bodjes avou des schayes padzo !

Et kéne mâjhinete k' ons a basti a l' ouxh di l' egljhe, po ndè fé ene sicole. Si vos ârîz veyou l' binamé abé, comint k' i rotéve sins s' sicrandi, avå l' viyaedje, aconcoisté pa Damjhea Bazile dal feme Eleye, ki c' esteut li cantatî di l' egljhe, on stocaesse agritchant bea vî djonne ome, todi emon les djins, po lzî bouter dins l' tiesse d' evoyî les efants a scole ! Ey adon i s' a raploû a scole ene peclêye di valets et d' bâsheles, ey etur zels, gn avezut mi.

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 25 (rawete al Rantoele I° 70 di l' esté 2014)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaînut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Les Casdit

Dins nos ptits viyaedjes, on s' conoxhe n' onk l' ôte tertos. Dins l' minme voye, vos ploz rescontrer cénk côps l' minme no d' famille. C' est pus âjhey di s' î rtrover avou les spots !

Dins tote li binde des spotés di ç' viyaedje la, i gn a veut les deus frés « Casdit ».

Les deus frés, deus vîs djonnes omes, vos arént tnou ene dimeye djournêye a lawter sins awè rén a dire. Tot çk' i dmoreve do tchafiaedje, c' esteut les « casdi » (qu' ass dit ?) ki potchént foû d' leus lèpes, tossu bén po les drovi k' po les rserer.

Il avént des béns lon et lådje, des teres às petrâles, pezantes et ârzyasses, des grossès biesses so les dijh ectâres di paxhis âtou d' leu cinse. Et c' est ladsu k' i viként : deus pôves come les pires.

Les cias del tévé, il arént yeu stî binâjhes do les polu mostrer dins leu ptite boesse, vicant come des biesses et fén pareys a zeles. C' est co sovint des sfwaits k' i nos prezintnut, cwand i nos baltêynut avou les abitudes dins nos campagnes. Et câzu dire ki les biesses î valnut bén les djins.

Come di jusse, les « Casdit » n' avént djamây yeu l' ocâzion do trover shabot po leu pî. Epwis, i n' avént nén dpus dandjî d' ça k' ene cénkinme rowe a on tchâr. Avou leus djournêyes a sognî les biesses, les velaedjes, les fôrêyes, li mâss, l' awousse, les tcherwaedjes, les bataedjes, les djoûs d' tchesse, et co les djoûs po shofler - ki sont co pus nâjhixhants k' les ovrâves djoûs -, il estént « overboukés ».

On vijhén aveut dit â pus djonne des deus :

« Çou k' vos fâreut, c' est ene comere ! »

« K' ass dit ? Et k' i fâreut co waitî a ça âd dizeu do martchî ! » aveut i respondou. « Dji so ddja hozé assez pal dalaedje di tos les djoûs. »

Si fré m' a on côp dit :

« Dinez lyi les papis a fé - K' ass dit ? - C' est lu ki fwait l' feme. »

Atincion, ni m' fijhoz nén dire çou ki dji n' a

nén dit : i n' a rén la ddins k' a-st a vey avou tot çk' i s' passe padzo l' cingue. Tot djondous k' il estént, i n' si moennént nén come dins on yoyo. Sins pont fé d' chichis, li pus djonne boutève às bidons come li cinsresse k' i n' avént nén.

Po l' coujhene : c' esteut al grosse morbleu, tot jusse çou k' i fât :

« K' ass dit ? Nozôtes, on n' mindje câzu k' del grosse sope avou on bon boket d' kerton cwand minme. K' ass dit ? »

Li pus djonne, li « feme », m' aveut dit :

« Li sope, c' est ddja d' l' ovraedje. Dj' el fwait l' dimegne po tote li samwinne. K' ass dit ? Ele tént Bén al câve. Minme k' a l' awousse, elle est co meyeuse al fén del samwinne. »

Sins frigo, la, waite !

Si c' esteut ddja tot djusse po l' amindjî, po l' bagaedje c' esteut co Bén pire. A m' shonnance, i n' divént waire saveur çou k' c' end esteut.

On djoû, kécfeye Bén ki l' solea esteut catchî pa l' lune, la-t i nén ki dj' les trove a l' ovraedje a candjî les linçôûs ! Bén seur k' i doirmént eshonne : po s' tini â tchôd n' onk l' ôte, et po n' si nén siervi d' on deujhinme lét. Ni m' oblidjîz nén a vos rmostrer : dins nos viyaedjes, on n' est nén come ça !

I m' fât Bén rconoxhe ki dj' endè conoxheu onk, di bok-et-gade : li seu di cisse sôre la dins tot l' canton. Po fé roter l' afwaire, i lyi faleut prinde li trén, aler sk' a Brussele. Li djoû d' âdjourdu, dji wadje ki l' moutouwele lyi rpayreut s' copon pask' il est contraire às ôtes !

Bon ! Po-z è rvini às « Casdit », et à djoû k' i remantchént leu lét, vos dvoz bén sondjî ki les linçoûs, i n' les candjént waire ki l' samwinne des cwate djudis. I doirmént padzo ene sipesse courtupwinte di plomes di canård, sitârêye à dzeu d' ene coviete. Ele rilujheut d' noer come ene toele cirêye. I s' contintént d' el rissaetchî à mia tot les âmaténs avou leu baston d' lét.

Baston d' lét ? Cwè çki c' est d" ça po ene biesse ?

Les léts à mitan del tchambe, ça n' est k' d' âdjourdu. Adon, les léts estént tertos raspoÿs a ene muraye. On n' saveut passer k' d' on costé. Et po n' nèn-z awè a les rsaetchî did la, on rmeteut l' linçoû et l' coviete avou on baston.

Après awè rtourné leu payasse, dins ene flairante nûlêye di poussires, les « Casdit » avént rmetou l' coviete pî po tiesse. Ça sintreut l' froumaedje padzo leu nez sacwants nutes, mins ç' boird la esteut moens lustré k' l' ôte, a foice d' awè stî rtinkyî pa des grossès mwins djamây rilavêyes, sâf divant leus boletes di makêye.

Ci djoû la, dabôrd, el plaèce di m' dire on bondjoû, li pus djonne m' aveut arinné :

« K' ass dit ? On divreut fé l' manaedje pus sovint. Tot rsaetchant l' lét, mi fré a rtrové

s' cazake di tchesse, k' on cachive après dispoÿ li dierinne trake ! »

Li bon tins bouxhive a l' ouxh, mins les âmaténs estént co fén blanc d' relêye.

Li djonne Casdit aveut l' gote a s' nez, bén filante, et i ratrapéve li tchandeale tot rniflant djusse divant k' ele ni tcheye.

I m' a siervou ene djate. L' aiwe poujheye à saeyea po-z aprester l' café aveut ddja l' mitan del couleur di çou k' esteut dins m' djate.

« Fwai atincion, k' ass dit, li nûlêye k' a tchait la deus djoûs a saetchî nosse bigåd disk' a nosse pousse - on bon pousse, savoz, djamây sins aiwe - mins po l' moumint, elle est ene miete djaenâsse. »

Nén sbarant, m' a dj' dit dins mi-minme, si totes les vênêyes des stâves cournut ddins !

Mins l' pire, ça a stî cwand i m' a siervou m' djate so l' boird do batch do saiwoe. Mâgré ses rniflaedjes come on boû, dji n' so nèn seur ki l' tchandeale ki fjheut l' yoyo al ponte di s' nez, n' esteut nèn tchaite didins !

Divant do boere, dj' a seré mes ouys et priyî sinte Peladjeye po l' cocote.

Djâke Desmet (Mâjhni); divins « Gueuyes di Walons », ene ramexhnêye di noveles nèn eplaideyes, sicrîtes e rfondant namurwès, rimetowes cial e rfondou.

Li pa do tenismane

Il âreut polou divni Rafayel Nadal.

Lu, c' est m' djonne afronteu et copleu, sol terén d' tenisse di Lere. Ki pôreut bénrade divni tenismane di mestî. Dji m' ricrestêye, sav, cwand i m' dit :

- Ti, t' es m' cousse, saiss, twè, Ludo. Dins les vîs, gn a k' twè po saveur revoyî mes livrêyes, et ki dj' so tot emayî po t' les recassî. Les ôtes djouweus d' droci, avou zels, dji wangne li grosse mitan d' mes ponts so mes siervaedjes.

Dins les vîs... Oyi, ca avou mes 30 ans, dj' esteu ddja on vî por lu, k' end aveut aprume cwénze.

Nos esténs la a fé co sacwants bales po rire tot dvizant di traze et d' catoize. Dj' aveu pierdou m' pârt, mins nèn cwand mimne avou ene deguzine : 5 a 3.

Dji n' sai si dj' ârè co brâmint l' ocâzion di fé des bales avou lu, ca les etrinneus di s' club

di pros, a Nameur, pîlèt po k' i vâye dimorer al veye-capitåle po s' poleur etrinner pus roed et pus sovint.

Tén ! la nosse mame k' arive po mi rcweri, avou s' novele pitite Dacia. Câzu djusse padrî, avou on crînaedje di frins, li pa Ervé, avou ene Mercedesse discapotåve.

- Hê Ervé, 'l est tins d' aler à disbotoe. La les otorités ki s' apontnut.

Moman, pitit taeyeur di cur, noerès spessès tchâsses-nylon et botkenes às firlotches, ni fwait nèn ses 55 ans. C' est l' veur ki, pol djoû d' ouy, les comeres volnut todi parexhe come a vint ans. Li pa Ervé, èn ome bén moussî, sportivmint frénguet, a dins les cwarante ans. I nos fwaiynut tchaeke on ptit sene bondjoû et s' winner eviè l' boevete do club.

Nos vîs s' etindnut come deus lives e l' avoenne. C' est l' vraiÿ k' i sont câzu do

D' ewou dischindoz ?

Ès sawè rafiÿî di çk' on-z a

Gn a pupont d' djonnesse

Pacyince

Fé shonnance

El consynce

Werenes

Trans ns tertos à Paradis ?

Viyès casroles

Cwand vos avoz trop d' tchuze

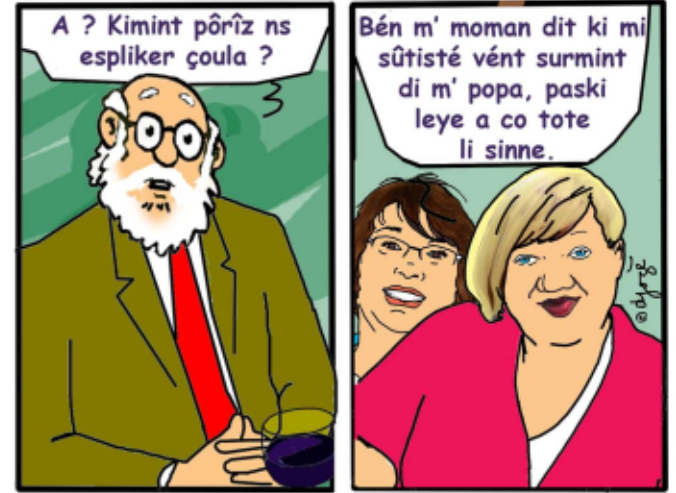
Li fiesse des ovreus ki boutnut

Dispaitchîz vos tot pâjhîmint

Djirafe

El pus malén

Po rovyyi, fâf del pacynce

Riconoxhe les mantches po ses bresses

minme livea d' société. Mins popa, avou les deus ovrîs di si ptite imprimreye ni peze nén mirabiliâ dilé Monsieu Delbressene, avou si ovroe di standes dismantâves k' eploye ene grosse dihinne di djins. Sins conter les cârires di Loyi, todi à no di s' pa, mins ki lyi alèt bénrade tchaire dins les mwins. Ca l' ví ome, ki trinne on magnant mâ dispu bele âdje, c' est ddja èn oujhea pol tchet.

Sereut i djalot, nosse pa, ki moman dmeure sovint ene longue hapêye a copiner avou Delbressene al candjlete do tenisse ? I n' a nole râjhon. Bén seur, li pa Ervé n' est pus avou s' feme. Mins bea napea come il est, et les senes di ritchesse hâynés po kî les vout adouyî, i doet aveur des câkêyes di crapâdes di vint ans pus djonnes ki nosse mame, et co hay. Et ça, sins mâ sins rujhe. Dabôrd, l' amisté inte lu et moman, leye, c' est sins mâ sins malice. Di dj', mi.

Leu ptite bate di dvizes à contwer, ça nos permète, nozôtes deus avou l' Ervé, d' aler prinde eto on coca-zero et fé on kiker. Câzer d' marayes avou lu ? Ça n' lyi dit diâldimint rén. I n' a ki l' tenisse e s' tiesse. Djans ! I fât d' tot po fé on monde.

Mins la l' mere ki s' amoenne :

- Alez Ludo, m' poyon ! Tins d' eraler, tins d' eraler : vos savoz bén k' les omes sont droles...

- A vos ôres, tchîftinne ! Disca, Ervé !

Li prumî boket nos mostrêve deus djonneas ki djouwént à tenisse : Ludo, li conteu-câzeu, 30 ans, et s' copleu Ervé, ki pôreut divni on rlomé djouweu d' tenisse. Avou l' pa da Ervé et l' mame da Ludo ki vont boere on vere al boevete do tenisse di Lere [Leers-et-Fosteau].

Li deujhinme boket, cial à dzo, ni shonne rén awè a vey avou l' prumî. Sabaye ?

Li ptite céncwantinne, c' est Djenifer Lamboriaux, ene doctoresse ki cnoxhe Bén s' mestî. Drole di mesti âresse. Medcén ledjisse. Tote li sinte anêye a discopecî des curêyes [cadavres] di djins touwêyes ou rtrovêyes moites. Kécfeye di moirt naturele, kécfeye des cis ki s' ont metou a fén [se sont suicidés].

Li curêye k' elle a dvant les ouys, gn a nén moyén d'endè saetchî grand tchoi. Broûlé à shijhinme digré (s' end areut onk, di shijhinme digré). Djustice vey ki l' dos est pus broûlé ki l' vinte. Les dints : kékes plombaedjes so les gros dints et on rplanta so on dint di dvant. Si on dene fwè às radios del schene, gn a on ptit spotchaedje L4-L5. Mins avou l' foice do broûlaedje, kécfeye ki l' tinrohx des plakes etercronzoxhires [disques intervertébral] a polou rayi [calciner], et li spotchaedje esse poss-moitem.

- *Après què qu' ètt cache sur ein crayau insi ?¹*

C' est l' comissaire del P.Dj., Abdel Belyasmine, on peur prodût do teroe do costé di s' mame, ki vént d' l' arinner insi e picârd. Ki leye, mâgré deus parints avou des nos d' avâr la, n' etind nén brâmint l' lingaedje do payis d' Valinchinne. Ele vos lyi recasse li seule frâze k' elle a-st aprins po s' saetchî foû di spexheur dins des sfwaits cas :

- Abdel, *si t' es d' ichi, pale come ichi.*² Ôrse, dins l' prezint çmintire e l' air libe, on sprekele li francès.

- K' avoz discovrou d' bea so l' binamé macabêye ki ravize pus on boket d' tcherbon ki l' coir sins âme d' on ptit-fi d' Adan ?

Ele lyi dene les maigues rizultats.

- Et adon, vos deduccions, toubib ?

- Èn ome co djonne, li grosse cwarantinne. Il esteut ki stepêve evoye del plaece di l' esplôzion. Tipe uropeyin, sorlon çou ki dmeure do crâne. Dj' a rtrové des tchâs ki n' estént nén trop rayeyes do costé des ârteas, çou ki dvreut permète di fé des analijhes di Seur Dezocsiribo-Nawearike, li Diyenaiy sapinse les Inglès. Come ça, si ti troves dins ti inkete des cis ki serént del parintêye, dji t' pôrè dire les ca et les ma.

(a shuve)

Lucyin Mahin (Louline Voye); divins « Tchicago-el-Walonreye », ene ramexhnêye di noveles nén eplaidées.

Les cwatlins Omer do Toetlî¹

Omer do Toetlî, c' est l' riwalnijhaedje di Omar Xhayyâm, on powete iranyin do cotoû des anêyes 1100. On muzulman, djans, et ki scrijheut e piersan. Mins il esteut eto matematikî, filozofe, et astronome-asterloke.

Il est cnoxhou po-z awè vanté l' boevaedje do vén dins des cwatlins (powinmes di 4 vers), rilomés e ç' payis la. Ciste ouve la n' esteut nén cnoxhowe avår ci, disk' a çk' èn editeu inglès do 19inme sieke endè ratournaxhe on cint e-n inglès. Li live k' i fjha avou ni s' vinda nén. Mins on bea djoû - va-z è vey pa ké sint - gn ava ene vraiye fouke po ci scrijheu la, e l' Inglutere, pu totavå l' Urope. C' est di ç' tins la k' on-z a cmincî a lomer les gaméns « Omer ».

Lucyin Mahin aveut ratourné ene cénkinne di cwatlins e walon e 1981, eplaidîs dins « Singulîs » 1/1995. Cial ådzo, nos vos fjhans préjhî des redjårbaedjes da Richard Joelants. C' est - dijha-t i lu-minme - shijh moes d' ovraedje po n' nén passer houte del vraiye verité.

1. toetlî : fijheu d' toeteas [tentes], ratournaedje di « Khayyâm ».

17.

Li prétins, belotmint, svinte li vizaedje del
rôze,
Et l' ombion do cotjhea est doûs come ene
inmêye.
Rén di çou k' ti pous dire do passé ni
m' estchante;
Soeye ureus do djoû d' ouy, et s' ni djåze nén
d' ayir

20.

Come l' aiwe di Mouze ecourt, oubén l' vint do
dezert,
On novea djoû eva, schipant di m' vicåreye.
Dji n' a djamåy lanwi eviè deus sôres di
djoûs :
Li ci ki n' est nén co, et l' ci k' est dedja houte.

29.

Nolu n' pout passer houte del toele ki catche li
cir ;
Nou cervea n' sårè måy çou ki vike dins nos
coirs.
Såf la å cour del tere, nos estans sins lodjisse.
Boe do vén... Saiss k' a ces messaedjes, i n' a
nole fén ?

31

Tot å cminçmint do monde, çou ki serè fout
scrît ;
Sins rla, Si pene sicreye, sins s' retourner
d' nos akes.
Li prumî djoû dedja, ele rashia çou k' serè.
Nos mås et nos mehins, ns les sofrixhans-st al
vude.

32

Dilé Mouze å prétins oubén so l' boird d' on
tchamp,
Ns estans kékes camaerâdes ey ene nozêye
crapåde.
Apoirtez l' cope... les cis k' boevèt di ttå
matén
Ni s' ironnt nén cfesser el gléjhe ou el moskêye.

39

Li vén, c' est on djowion, et l' cope endè
l' houyire,
Li cope sereut nosse coir eyet l' vén sereut
l' âme:
Ci grand vere di crustal, wice ki l' vén est ki
reye,
N' est çu nén come ene lâme ki catche li sonk
do cour.

34

On dit les libertenes¹ vicront dé nos e Cir;
Dji di ki l' djus del troke, gn a k' lu k' est
sawoureux.
Våt mî l' oujhea e l' mwin ki deus k' serént sol
håye;
Ca l' brut des tabeurs, fré, n' est bea ki cwand
c' est lon.

*Richard Joelants parexhous sol djåspinreye
Fesse-bok « Payis condruze et walon »,
rifondou et ri-doze-pîtlé cial pol Rantoele
Belès Letes*

1. libertene : ratournaedje do persan houri(yin),
sôre di belès bâsheles ki serént dé les omes e
Paradis

Istwere / tecnolodjeye

Nosse bon vî pwin

Dji croe k' on pout dire ki l' pwin est ossu vî ki l' monde. Cwand l' Bon Diu a tchessî Adan ey Eve do Paradis sol Tere, n' elzî a-t i nén dit: « Vos wangnroz vosse pwin a l' souweur di vosse front » ?

L' ancyin testamint raconte ki les djwifs ofrixhént ddja des pwin a Diu, tè shuvant on rite bén a pàrt. Dispoy li prumî djudi-sint, nosse rili-djon a todi continuwé l' ofrande do pwin a messe.

Les grins d' l' Ârdene

Les grins d' l' Ârdene, c' est, po cmincî, li speate (k' on lome cidlé del blé) [épeautre]. Après, dj' avans l' swele et après, on pô do frumint d' mâss, mins k' est meyeu po les poyes ki po l' pwin. Dintins, on seméve co bén on pô d' boûkete [blé sarrasin]. Li farene ere djaene et ça sierveut a fé des berdeles (sôre di galetes).

Li swele si seméve dins les virêyes k' on-z aveut sârté. Li speate inméve mî des meyeus tchamps, sovint on vî triyot [jachère] avou d' l' ansene.

L' awousse si fjhéut a l' mwin, bén sovint al seye [faucille],

pu a l' fâs. Li bataedje si fjhéut sol bok et on vanéve à van, pa après à diâle.

Les moléns

Do tins des signeurs, come il avént todi dandjî d' sôs (c' est co parey enute), il avént basti des moléns so les rixheas et il oblidjént les djins a-z î aler. Li mônî louwéve li molén, çou ki

Li dierin mônî d' Walonreye, a Ôdegne, divant l' rowe di s' molén (mâss 2014)

rapoirtéve brâmint à signeur. Et c' esteut l' minme avou l' for. On djhéut ki l' molén u ki l' for esteut banâ ; ça vleut dire : do ban ; do signeur, dabôrd.

Al longue, tot ça a toumé et les djins ont basti tchaeconk si for. Mins, po l' molén, l' abitude di prinde molaedje a dmoré. Dji vou dire k' adon, les pôves n' avént nén todi les sôs po payî l' mônî; ci-ci si payive don e wârdant on pô del mônêye [mouture] di ses pratikes. Mins gn a yeu des pus maléns ki purdént molaedje et co les cwârs di rawete. Did la, li mwaïjhe rilomêye des mônîs.

Nos moléns d' Ârdene estént todi bastis so on ri, avou on bî ki vneut sovint d' bén lon. C' est l' pwès d' l' aiwe ki fjhéut tourner l' rowe. So les rivires sins beacôp d' pinte, l' aiwe esteut brâmint pus abondante. Adon, l' aiwe

etrinnéve li rowe did padzo. Dins les moléns, i gn aveut sovint troes tournants, onk po l' pasteure des biesses, onk po scheure [décortiquer] li speate et onk po l' blanke farene.

Dins les plats payis, c' est l' air ki fwait tourner les moléns à vint.

Tos les moléns did dintins molént avou des pires. Ça n' tournéve nén vite et ça fjhéut del farene ki dmoréve bén froede. Li prumire farene esteut l' pus bele : c' ere li fleur, ki vneut do mitan do grin. Cwand on rpasséve les raboulets on deujhinme còp après l' boultreye, li farene ere pus grijhe, pask' on rpeleuve alôrse les grous (les latons [son grossier]).

Dins les grands moléns, on s' sieve di cilindes e-n acî, sovint tote ene chîlêye, ou çki les rmolaedjes ripassèt 5, 6, 7 u 8 còps. A tchaeke pas-saedje, li farene est raidjeye [tamisée] 2 u 3 còps et c' est d' après ça k' ele divént do grouwâd, di l' estra, del troes-zeros, del deus-zeros, pu del basse farene, des rmolaedjes, des raboulets, et des latons.

(a shuve)

Louwis Baidjot, li 6 di may 1996 (vîs papîs del soce des rcâzeus di l' Ârdene nonn-rece)

Egurnaedjes do molén d' Ôdegne

Diâle do molén d' Ôdegne

Pitit monde des waloneus

Kékès ptitès loumires so l' ome ki djetéve des clairtés

End a k' ont ene drole di manire di s' mete e valeur : plocter ou blâmer les ouves di nos vîs oteurs. N' est nén powete kî vout, c' est bén d' acoird. Mins, malgré les avisses d' èn univiersitaire, dj' inmrè tofer li bea vî ome al lavalire [Joseph Vrindts].

N av ene feye on profes-seur a l' univiersité, et k' acsegnive divins les atenêyes, k' esteut cnoxhou d' lādje et d' long, grâce às ovraedjes k' i fjheut so nosse walon.

L' ome kinoxheut les vîs dictionnaires. I kritikéve les die-rinnès grammaires, fijheut des studes a longueur di djournêye, mins n' areut polou toirtchî ene boune paskêye.

Lu, a moens d' trinte ans, divna l' pus grand des critiques, di tot çou ki si scrijheut e walon so tote li Walonreye, et co pus lon. - I savèt tot fé cwand i sôrtixhèt d' l' univiersité. Dinez lzî don deus tchéns a discawter -

Às vîs scrijheus, às tchansnîs ki lyi mostrént tertos çou k' avént scrît, i n' aveut k' ene parole al boke : nos n' estans nén del minme epoke. Mi, dj' overe po les djoûs a vni. Po k' nosse walon âye èn avni !

Clairtés so les Belès Letes e walon di nosse tins

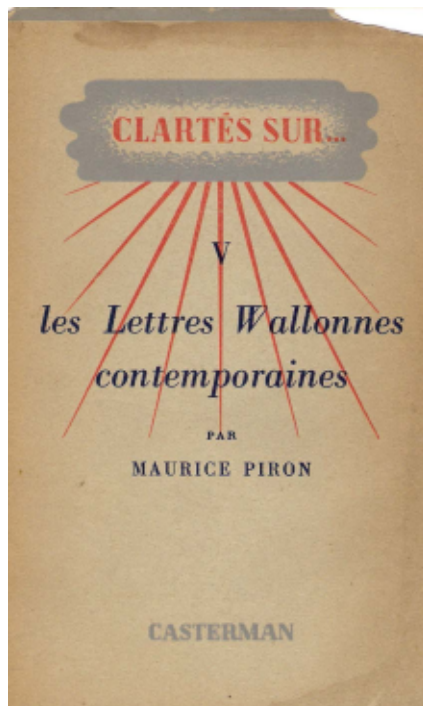
Et c' est insi k' nosse tantafaire, do tins del guere, avou l' acoird des Almands k' ocupént l' Beldjike, fijha-st on ptit live ki djetéve des clairtés so les scrijhaedjes di nosse contrêye.

Adon ki les Walons estént a pan briber, ki l' Walonreye vikéve les pus noerès eures di s' veye, vo l' la don k' i tape li houwêye so les scrijheus d' amon nozôtes et k' i les blâme onk après l' ôte.

« Çou k' vos scrijhoz la n' est waire bon : vos n' estoz k' des ptits mirlitons. »

Minme li grand Colas Defrecheux endè ramassa so s' taeyoe. Hinri Simon trova

grâce a ses ouys. Ci sereut biesse di s' è prinde a lu, minme pol djoû d' ouy.

Esteut ç' vormint adji come pâtriyoté ki do spiyî l' morâ di ses compâtriyotes ?

Ratnoz don s' prumî mâva côp dné å walon.

Cwand i s' mâvlève, Doné Bovreye dijheut sovint des vraiyes. Lu ratinda l' libérâcion po lyi rclaper l' badjawe bén a s' façon.

Kéke tins pus târd, nosse critique fijha ene antolodjeye.

Grosse antolodjeye Piron

Ene antolodjeye sol walon ?

Neni. Li cene ki dveut poirter s' no ! Circulez, vos rpasroz, après mi. I n' ârè pus rén a dire so

l' walon. C' est pâr fini. C' est mi k' est tot.

Adon k' ene antolodjeye doet esse on cminçmint !

Kéne diferince avou les ôtes pitits ovraedjes di nosse re-djon !

A pâr des viyès paskêyes do tins d' Matîsalé, on n' î trove waire des tchansons. Li teyâte, lu, el leya so l' costé. C' esteut s' tchûze, c' esteut-st ene fâte ! Rovyî les tchansons et l' teyâte ? Estoz vs bén seur k' on djâze co do minme walon ?

Li pere d' å Cuzén Bebert et ses «Bounès tchansons» passît seur a ses ouys po-z esse trop populaires.

Li walon n' esteut pus l' lingaedje des simpès djins. I divneut d' on plin côp l' ci des teyoricins.

E cervera d' l' ome di syince, wice est i l' cour walon ?

C' est s' deujhinme mâva côp dné å walon. Ca, hazard eto, c' est a pâr di ç' djoû la - çoula s' passéve å cminçmint des anêyes 1980 - ki bén des scrijheus ont rpoyî leu herna. Vola, ossu, çou k' on dveut rapler so l' ci ki djetéve des clairtés. Come Ra ou bén come li vier-gayet ?

Morâlité. L' academeye française di Beldjike houca adlé leye li bea vî ome al lavalire. Zite-marcou po nost univiersitaire !

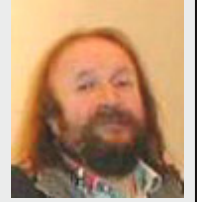
Françwès Nyns, tecse evoyî e moes d' nôvimbe 2013 po-z esse eplaidî e l' Rantoele-gazete.

NDMS : Les deus ouves kritikêyes cial ådzeu sont cwand minme des mwaissees sourdants po les documintâlissses come les cis k' ahivèt l' eciclopedeye Wikipedia. Avou l' eplaidaedje papî, c' esteut mâlâjhey di relére toplin des scrijheus, et pâr des bokets d' pîces di teyâte.

Lidje, li 2 d' djun, pol...

Fiesse del tchanson e walon...

...dins les instalâcions di l' RTBF di Mediarives, viè les 7 eures al nute, gn aveut la ene contrumasse di djins ki ratindént d' moussî dvins les studios d' eredjistrumint.

Dipus d' cwate cint djins po des tchansons e walon, c' est sbarant, endon ?

Come dj' aveu m' tcheyire avou mi, dj' a trové ene boune plaeece padvant l' sicanfâr.

Li reglumint aveut stî candjî. C' esteut come e l' France, des eleccions âs deus toûs. Les dijh candidats divént tchanter seulmint leu prumire tchanson et l' djuri (Guy Dirick, Albert Delchambre, Guillaume Ancion, Christiane Stefanski et Eric Poivre, li prezidint) diner les ponts (5 maxsimom pa djin) tot do long do concours.

Les dijh bateus

1. Lutik Transopera - Bâshele; 1 djonne tchantresse avou 3 clapants muzicyins (sinté, guitâre et clarinete).
2. Marc Malempré - L' oraedje (d' après Brassens) avou 2 muzicyins (muzike al boke, guitâre).
3. Echène - Eshonne so sinne - Duwo d' on pa avou s' gamene di 12 ans, Jean-Pierre et Julie Vandeveldé, paroles da Djan Goffart avou l' orkesse di l' RTBF.

Bâshele

Dji cour come on sourdon d' lâmes

Divins les ouys d' ene bâshele,
Vos estoz èn oujhea so les håyes
Egayolé po mes doûs zûnaedjes.

Bâjhîz mu bén, fjhoz mu viker,
Gostez l' doûceur di m' souke.

*L' amour si fwait a deus,
C' est on si bea djeu.*

Dji vs ratindrè al brune,
Li lune mosterrè l' tchimin.

4. Jesebel - Les ouys di m' mame, avou l' orkesse RTBF.

5. Zému - Come on ponè - William Warnier, tchant et guitâre avou s' binde: batreye,

Lutik Transopera

basse, guitâre, piano.

6. Les droles di lodjeus - Les ouys couleur d' efant - 14 djins sol sinne.

7. Michel Azaïs - Ene, deus, troes - avou s' binde : batreye, basse, guitâre, corisse et ârmonica.

8. Lariguette - Movesse foi - Michel Lefevre avou batreye, basse, guitâre et corisse.

9. Mimile - Gurnî d' sovnances - Vincent Delire avou l' orkesse RTBF.

10. Pascal Lecrenier - Por vos -

Cwand vos rovîz m' vizaedje,

Vos estoz tot pierdou

Come èn efant sins mame

Ki tchoûle miernou dvins s' banse.

*L' amour si fwait a deus,
C' est on si bea djeu.*

Dji so les bruzîs

Ki broûlèt padzo vos pîs,

Vos rotez après mi,

Dji so vosse seule voye,

Dji n' so k' on sospir,

On scret d' bâshele.

avou l' orkesse RTBF.

Li prumî clasmint

Li clasmint do prumî toû esteut :
Lutik Transopera 21, Echène 20,
Zému & Jesebel 19,
Michel Azaïs & Mimile 18.

Come i nd aveut onk di trop, el djuri a tchoezi Michel Azaïs.

Li deujhinme tchanson

Po l' deujhinme tchanson, après tiraedje dins l' tchapea, on a veyou :

1. Zému - Li candjilete
2. Echène - Djâzans

walon

3. Jesebel - Kinsha Schavêye avou Marc Keiser

4. Lutik Transopera - L' infier mi strind

5. Michel Azaïs - Li mâjhône des cwârdjeus

Avou on totâ di 44 ponts, Lutik Transopera rascod l' grand pris del walone tchanson 2014.

Echène (40) est deujhinme.

On pôrè vey l' emission li 15 di decimbe so RTBF3.

André Albert Gauditiaubois, li 4 di djun 2014.

L' amour si fwait a deus,

C' est on si bea djeu.

Vos estoz télfeye si lon

Cwand dj' vis vou dlé mi.

Dji so l' âbe ki poite vosse cour,

Ene foye presse a toumer.

Binamé, n' âyoz nén sogne,

Dji so l' coxhe ki vs sotént.

L' amour si fwait a deus,

C' est on si bea djeu.

Noémie Adam po Lutik Transopera, schoûtâve so Youtube

Operâ e walon

« Gretri » da Djôzef Schetter

Li sâjhon 2013-2014 di teyâte e walon est houte. Et si on rvénreut so on sblawtant etrevén dâ cmince del sâjhon ? Li creyâcion, e fréngant Operâ d' Lidje, di l' operete « Gretri », di Joseph Schetter, sicrîte e 1975 so l' vicâreye da Andri Gretri.

Come di djusse, li creyâcion aveut stî atuzêye pol deus-cintinme aniviersaire del moirt do muzicyin lidjwès. C' est Guy Fontaine k' a-st arindjî les bidons po cisse grande riprezintâcion la, k' a stî dnêye li 6 d' octôbe 2013.

Vicâreye da Gretri

Andri Modesse Gretri, po les Francès, c' est Modeste Grétry, et po les Walons, c' est Andri Gretri. Il a skepyî a Lidje e 1741. Di nâcionâlitê lidjwesse, dabôrd. Si pa aveut bague di Boland a Lidje po viker del muzike.

Li ptit Gretri aprind don l' mestî di s' pa, dj' ô bén les muzikes d' egljhe almandes, franceses et itâlyinnes. A 12 ans, e 1753, i découvre l' operâ, ca gn a des tchanteus itâlyins ki s' vegnut

astaler a Lidje - metous el sinne dins l' pîce Scheffer.

Ene miete malârdieus, Andri si mete a compôzer, et mostrer ses ouves a Simon de Harlez, li scrijheu des cwate operâs do « teyâte lidjwès » (« li voyaedje a Tchôfontinne », etchik etchak).

Adon, a 18 ans (1759), i va cwiter l' Principâté po ndaler studyî a Rome, avou l' sâme [but] di rivni a Lidje après, et d' î aveur ene hôte fonccion muzicâle.

Mins a Rome, i n' sait schoûter ses mwaisse ki lyi mostrèt les rîles del muzike itâlyinne. I decide di scrire et compôzer des sinfoneyes, e-n itâlyin. Et, kécfeye pask' ele sont foû-rîle, ses ouves plaijnut. I decide adon di rwangnî Lidje, la k' il a stî lomé mwaisse di tchapele.

E 1767, i s' mete so les voyes, mins ni pout nén aler pus lon ki Djneve [Genève] pask' il est dis-cwârlé. C' est la k' i cmince a compôzer so des tecses e francès... et aboïder a Paris. Èn an pus târd, il est ricnoxhou come on grand compôzeu pa les frés Grim, Beaumarchais et Molière.

Adon, tot l' tins des anêyes 1770 et 1780, i serè onk des pus rîloms compôzeus d' Paris.

Mins vola l' revintreye francesse di 1789, et on a ptchî [préfère] d' ôre des tchansons egadjeyes, purade ki des operâs comikes. Gretri candje di mestî, et s' mete a scrire ses mewmeres. Mins, co dijh ans pus târd, do tins d' Napoleyon, on rvént å djouwer do Gretri, et l' ome est décoré, et rçure ene pinsion do govienmint francès. I mourt e 1813.

Sicrijhaedje di l' operâ

Djôzef Cheter sicrijha l' tecse e 1975, avou Berthe Delvaux pol muzike. Mins après, li papîscrit doirma divins les ridants. Ca Scheffer, cénk ans pus târd, divina aveule, et mete ahote a tos ses scrijhaedjes, come gaztî et come teyâtreu e walon.

Li spoûle sorlon Schetter

Li prumî ake, c' est cwand l' djonne Andri va ndaler a Rome. Les djonnes di Blegni - li viyaedje ki Scheffer î plaee li vî popa Gretri - lyi fwaijnut fiesse. Si ptite mayon est disbâtcheye. On tchenonne, si mononke, est mwais ki les djonnes soeyénxhe si waire serieus.

Li deujhinme ake, c' est l' londmwin.

Li troejhinme ake, c' est 50 ans pus târd, todi a Blegni, cwand Gretri î rvént, covrou d' glwere mins ene miete peneus d' aveur cwité Lidje.

Joseph Schetter (1906-1986)

Djôzef Schetter a skepyî a Angleur li 23 d' fevrî 1906 ey a morou a Lidje li 21 di mâss 1986.

Di s' mestî, il esteut âs dwanes, mins i scrijheut voltî, e francès ey e walon, po les gazetes et pol teyâte. Tins del guere di 40, i fjha del rezistance.

Come sicrijheu e walon, il ataca e 1935 avou ene pîce e-n èn ake « Divwer », ki serè creyeye e Trocadero d' Lidje. E 1938, ene comedeye e deus akes « I lome mâ ».

Pu fé des pîces pus avanciveuses : « Coû d' assijhes » (1936), la k' i dmande å publik di fé li djuri. Tant k' å « portrait di Madame X » (1950), c' est crândimint do teyâte sicolodjike.

Les fâves da l' Uguete

On djoû, gn a èn ome bén metou et bén abiyî ki dit insi a s' vijhene:

- Tote mi veye, dji vs a veyou saetchî l' diâle pal cawe. Waitîz d' fé come mi, e l' plaeece.
- Cwè çki dj' doe fé, vijhén ?
- C' est simpe. Vos n' av k' a lyi dner l' bresse !

Ça fjheut kékes samwinnes ki Zowé no vneut pus å bassén d' natâcion. Elle esteut malåde. Li feme prof dimande a èn ome k' el kinoxheut bén :

- Ça lyi va, a l' Zowé ?
- Dji n' sai ddja çou ki lyi va : dji n' so nén si abiyeu.

Gn a cwate frés ki si rtrovèt âtoû do waxhea [*cercueil*] d' leu pere ki vneut d' mori. Li prumî des frés esteut foirt malén. Li deujhinme esteut come tolmonde : ni biesse ni malén. Les deus ôtes n' avént pont d' malice. On lzî pleut fé poirter l' moes d' avri, et acroere totes les carabistouyes.

Tos les cwate estént disnortés di vey leu pere moirt. Gn a l' prumî ki dit a ses frés :

- Nosse pere nos a todi bén aprins [*éduqué*]. Dji lyi dvans d' esse bén tertos. Dji nel vons nén laixhî ndaler avou rén. Dji lyi vons mete tchaeconk 10.000 francs dins s' waxhea. Estoz d' acoidr ?

Les deus djennes trovént ki l' pere li meritève bén. I fourît d' acoidr. Il ont stî dins leu potche et il ont metou tchaeconk 10.000 francs dins l' waxhea. L' ôte si dmefiyive on pô. I sondjive bén e lu-minme ki c' esteut des sôs tapés evoye. Mins come ses frés l' avént fwait, i n' a nén volou passer moens ki zels. Et il a metou ossu 10.000 francs dins l' waxhea. Li pus vî, li ci k' esteut foirt malén, a fwait cwanse di cweri s' poite-foye dins ses potches. I lzî a dit k' i n' l' aveut nén, mins k' il aveut s' carnet d' tchekes. Adon, il a fwait on tcheke di 40.000 francs, et il a ramassé les sôs k' estént dins l' waxhea !

Huguette Lucy, li 1ê d' avri 2014.

Rapsodeye so on « mi »

Po les cis ki nel sepèt nén, li noyaedje [*négation*], e tchampwès - ey e gâmes tot parey -, si fwait avou l' adviebe « mi » (et nén « nén », come e walon).

C' est l' cours ki dji dveu aprester po li « scole pàs scolîs » di Bive, li prumî d' avri 2014 (et ç' n' esteut nén on pexhon). Mins mi, trop serieus avou l' « mi », c' est *mi* por mi !

Divizaedje avou **Djan-På Pirson** al fiesse po li strimaedje di « So tchants so voyes », a Mâtche, li 30 di mâss.

- C' est damaedje k' on a pierdou l' bate po l' bele comere sol coviete.

- On ndè va rmete ene miete des sfwaites, mins on pô moens « discatcheyes » .

- Dins tos les cas, dji vs felicite po vosse gazete, foirt bén tnowe et foirt interessante. Mi ki saye di lére les walons di totavå, dj' î rtrouve des beas vîs di m' mame ki vneut del Hôte Ârdene.

Alors don, dos ma patois d' la Smoy, la nègation, c'est « **mi** ». Attention à n' **mi** confonde avè la note « mi » èt la « mie » dou pain èt « mi » = « moi ».

Une pètitte citation d'une viye pètitte tchanson : « Djé n' vè **mi** qu'on dit dos l' viladje / Què ma fome prod bin les viradjes. / Djè n' vè **mi** atode dère pàs vius / K' ille è un frin dos l' moyu. »

Mais gn è des autes possibilités; ça n' manque **mi** : « Tu n'ès don **pont** achte d' pèchon ? :: A non ! **mi** anuit » [nén enute, nén âdjourdu]. « Tu rprenrès bin un pau d' ma pèchon ? :: A **nonnè** ! djè sès fin gauyi » [fén rpxhî] « Tu n'ès **pont** achte d' pèchon ? :: **Nonfait** ! il avat l'air drole. »

On pèt mette la nègation dos la question : « Tu n' vas **mi** t'ètruquer, **anon** ! Gn è **pont** d' arêtes ! »

On pèt ossi djouer avè les « mi » : « Qu'est-ce qu'è fait ça ? :: Ça n'est **mi** mi ! :: C'est-i ti ou c'est-i **mi** ti ? »

En Floride, un patoisant dèrat ptête bin : « A qu'est-ce qu'è c'est, ces 100 \$ la ? :: A mi, à mi » Û adon : « C'est-i à ti, ç' balon la ? :: Nonnè ! Ça n'est **mi** à mi ! »

Mais nous-autes ossi, a l'Ardenne française, dj'ans des Walons ki n' dijant **mi** « **mi** », mais « **nin** ». La preuve : gn è, dou coté d'Argnie, tchû les Arnicots ou les Baloûjes, ci ptite tchanson ci : « Si t'avos vnu / T'aros mindji d' l'indouye / Coume tu n'ès **nin** vnu / Ille est restée pindue » « Si t'avos vnu / Dj'aros vu une indouye / Coume tu n'ès **nin** vnu / Nos ans sté bin djondus. »

Gérard Avril, li 1ê d' avri 2014.

Oucrinne (shûte del pådje 3)

Dm. - On pô come les Flaminds et les Walons ? Et les Crimeyins, ladvins ?

M.S. - Les Crimeyins n' câzèt nén oucrinnwès do tot. I dviznut rûsse et tatâr. Les Tatârs, 50 âcint del djin, sont muzulmans. C' est bén espliké dins l' roman « Vera ». I vôrént bén esse indepindants, mins il ont ptchî [*préfèrent*] esse rimetou avou les Rûsses ki dmorer avou les Oucrinnyins.

Dm. - Et Poutine, dins tot çoula ?

M.S. - Si dj' âreu yeu stî e s' plaeece, dj' âreu yeu fwait come lu. Si l' Oucrinne divénreut on payis d' l' U.U. - pus adon bénrade mimbe di l' OTAN -, les

tanks amerikins si spâdrént vitmint totavå l' payis, et lyi vni fé des pîs d' nez a ene pixheye di s' Kremlin.

Vozôtes, vos cdjâzez les Rûsses et préjhî les Amerloches. Mins cwand dji voe des rapoirtaedjes k' i gn a, metans so l' Afganistan, ki rmetèt l' ocupâcion sovietike a l' cene dâs Amerikins, dji voe l' cayet avou des ôtes berikes. E l' Afganistan, les Sovietikes bastixhént des scoles, aidént les djins. Les Amerikins, zels, les bombardént avou leus avions. Waitîz co e l' Irak. Deus miyons d' moirts, et co hay, dispu k' les Amerikins î ont vnou mete li disdut. Saddam Huseyn end aveut dischindou tot bounmint cénk meye.

Cwand les Amerikins moussèt dins on payis, c' est po li spoujhî. Pu zûnter evoye e leyant les djins la hatche et matche.

Dm. - Et l' Oucrinne, dimwin, còpêye e deus ?

M.S. - Ci sereut co l' pus simpe, la k' i gn a ene grande aiwe, li Neper, ki fwait ene franke limodje inte les deus. Mins les djins d' Kiyev et des veyes do mitan, la k' les deus cminâltés sont maxheyes, el vôront i ? Et l' Urope nerén ; djusse bon pol Cossovo, çoula ! Loukîz, vozôtes, Brussele, ki n' leye nén l' Walonreye et l' Flande si dismaryî.

Ramexhné pa Lucyin Mahin li 24 di may 2014

Cwand Pablo aveut ddja dit l' sinne

Cwand dj' avoya mi dvant-pordjet po cisse Rantoele ci, anonçant on papî so l' Oucrinne, Pablo Sarachaga mi fjha ddja sacwants ricmandâcions :

Çou ki s' passe e l' Oucrinne est **pâr trop grâve** po fé abeye abeye on biesse ârtike ki rcopeye çou k' on-z ôt tos les djoûs à posse.

C' est bén trop grâve, pask' al diferince del Sireye ou d' l' Indonezeye, on ârè les consewincés direk amon nozôtes; on va sofri des consewincés, nozôtes, et co nos efants. Et dins nén lontins.

Fât prinde li tins di s' infôrmer, di comprinde l' istwere, li djeyografeye, li tuzance des djins ki vikèt làvå. C' est l' avni d' nos familles et d' nos efants ki s' djowe.

Li meyeuse waibe d' infôrmaçion e francès ki dji cnoxhe sol sudjet c' est <http://www.les-crisis.fr>. I gn a-st ene grande dossire « comprinde l' Oucrinne ».

Po comprinde l' Oucrinne, li probleme, ci n' est nén tant d' esse d' on costé ou d' èn ôte, mins les mintes ki s' diynut so l' sudjet. Motoit k' vos n' mådjinez nén l' livea d' propagande et d' mintes k' on-z a e l' Urope pol moumint. Eyet dins les medias d' France - et les medias bedjes francofones

s' aroyèt todi dsu -, c' est co pé.

Et c' est nén tant po les djins d' avâr la ki dji m' tracasse; paski zels ont co l' tchance ki l' Rûsseye n' va nén leyî les cis k' ont pris l' povwer a Kyiv aler trop lon. Mins c' est po la ki dj' vike ki dji m' tracasse; si l' govienmint et les medias chal el Walonreye polèt aspoiyî on govienmint d' nazis e l' Oucrinne, adon i pôrént tot ossu bén aspoiyî des sfwaits chal avou.

Ça doet esse foirt mâlâjhey por èn Oucrinnyin, di vey si payis ki dispaxhe. Paski dji n' croe nén ki l' Oucrinne pôreut sorviker ; les nazis l' âront touwé po d' bon.

L' Oucrinne, c' est on payis dispârti e deus (dispoy todi); les diferinces sont co pus grandes k' etur Walons et Flaminds. Asteure, mådjinez ene miete k' i gn âreut on prumî minisse walon, et ki des milices do NVO (et co, les NVO pasrènt co po des binamés) frént on còp d' estat, et ahiver on novea govienmint avou tos estremisses flaminds ; fé des lwès po reyabiliter les cis k' ont fwait avou ls Almands po permète li propagande nazeye ey ene ôte lwè po-z oblidjî les Walons a djâzer neyerlandès. Et poy evoyî des tanks conte les veyes et viyaedjes di Walonreye ki n' serént nén d' acoid. Et a Mont, raclôre ene cintinne di djins dins on bastimint, î mete li feu, po les broûler evike.

Pinsez ki l' Beldjike pôreut co continouwer après çoula?

I n' djâzront pus walon avou nozôtes

Jean Brumioul, on scrijheu e walon do Payis d' Lidje (2 d' mâss 1925 - 8 di djun 2014). Il scrijha ene pîce e 16 tâvleas so l' istwere do payis d' Lidje, eplaidéye dins l' pitite coleccion di l' SLLW.

Andrée Bacq (« Andréye » e walon, mins pus sovint « Madame Bacq »), c' esteut ene fijheuse d' arimés [*poétesse*] e walon k' a skepyî à Sârt-Sint-Lorint li 5 d' awousse 1927. Elle a morou li 9 di djun 2014 a Nameur. Elle aveut ça d' bea : ele djâzéve todi walon avou les waloneus.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Les djåzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Mins on-z î câzreut bråmint e francès ! Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copinreye di Libin

Novèle tâvlêye di rcåzeus d' walon, metowe e-n alaedje pa Lucyin Mahin et moennêye pa Djåke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al måjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 8 eures al nute. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jm-hamoir@skynet.be

Tåvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fåmene », les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchårnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mårdi do moes Racsegnes : Josée Buron: joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' aprèssonnonne, al såle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lusimbork

Sicole comunåle d' Årveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' aprèssonnonne a 5 eures del vesprêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25, willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do waeyén-tins 2014

Mårdis 21 et 28 d' octôbe, 4 et 11 di nôvimbe 2014 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Ofices rilidjeus e walon

Tos les londis a 7 eures al nute, vepes e walon e l' tchapele vî-cato-like di Sint-Serwais, 75, rowe De Hulster; Racsegnes : georgestaelens@gmail.com

VoBuze (Youtube)

a pârti d' l' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Rimas d' efant : totes sôres di hosseuses, zoupleuses, biesreces et contenes, essinnêyes pa Lucyin Mahin et s' feye Souzane.

Li walone tchanson di m' payis Li rlomêye tchanson da Henri Bragard, tchantêye pa Marie-Catherine Baclin å câbaret walon d' Mâtche-el-Fåmene.

Do tchôd modou so les waibes e walon

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Novèa : Copeye des scoles di Bive do prêtins 2014.

Kécfeve ene novele edicion e moes d' djun. Li ci ki dit « motoit » ni rcrind nén di s' mari.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.335 ârtikes (å 6 di djun 2014).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

aveut 12.038 ârtikes å 6 di djun 2014. Sav k' on î pout trover des mots walons pa categoreye di contnou (mots des cinsîs, des linwin-cieus...)?

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gnè ra sacwants fyis d' berdelaedje, et todi des bates di dvizes sol rifondaedje.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve, come li scrijheu les a scrît, des tecses eplaidîs voci e rfondou, et evoyîs pa les oteurs e Feller.

Pådje do « Fesse-bok » « Payis condruze et walon »

La, ça djåspene caraedje, avou tos les djoûs des tecses (powezeye, prôze, dijhêyes), des fotos, des videyos, des bates di dvizes (e francès ey e walon).

MINS : c' est ene pådje privêye. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Muzêye do Pårlaedje e l' Årdene

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe do Triyanon

Po-z aprester l' sâjhon 2014-2015

<http://www.theatretrianon.be/>

RANTOELE N° 70

Disdut e l' Oucrinne

(Lucien Mahin, Mohammed Soleih,
Pablo Sarachaga) p. 3 & 22

Oscar Colson e 1917

(Jean-Pierre Hiernaux) p. 4

Walonès ekipes di fotbal

(Jean Goffart) p. 5

Flûte a l' agnon

(Joëlle Spierkel) p. 6

L' ovroe d' on lutî

(Willy Marchal) p. 7

Linwincieus roumin

(Georges Sfasie) p. 8

Belès Letes

* Vîs djonnes omes

(Jacques Desmet) p. 9-10

* Tenisse et otopseye

(Lucien Mahin) p. 10 & 15

* † Omar Khayyam et

Richard Joelants p. 16

Binde d' imådjes : TOTLRAVI

(Djozewal) p. 11-14

Grins et moléns :

(† Louwis Baidjot) p. 17

Françwès Nyns et

† Maurice Piron p. 18

Fiesse del tchanson e walon

(André Gauditiaubois) p. 19

Operå : Gretri

(† Joseph Schetter) p. 20

Fâves (Huguette Lucy) p. 21

Li negâcion e tchampnwès

(Gérard Avril) p. 21

